

ISSN 0350–185x
UDK 808

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
и
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

LXIX

Уређивачки одбор:

*др Јасна Влајић-Појовић, др Даринка Горџан-Премк, др Рајна Драјићевић,
др Најда Иванова, др Александар Лома, др Алина В. Маслова,
др Софија Милорадовић, др Мирослав Николић, др Предраг Пипер,
др Слободан Реметић, др Андреј Н. Собољев, др Живојин Сџанојчић,
др Срејто Танасић, др Зузана Тојолињска, др Викџор Фридман*

Главни уредник

Предраг Пипер

БЕОГРАД
2013

ISSN 0350–185x, LXIX (2013)

UDK: 811.163.41'282(497.11)

ID: 199311116

DOI: 10.2298/JFI1369417S

Примљено: 25. марта 2013.

Прихваћено: 5. априла 2013.

Оригинални научни рад

РАДА СТИЈОВИЋ*

Институт за српски језик САНУ

Београд

ШИРЕЊЕ АНАЛИТИЗМА У ГОВОРУ ГОРЊЕ РЕСАВЕ (НА ПРИМЕРУ СТАТУСА ИНФИНИТИВА)**

У раду се, на основу грађе из рукописа М. Ивковића о горњоресавском говору (1911), монографије *Ресавски говор* А. Пеце и Б. Милановића (1968) и грађе коју је аутор рада снимео током 2012. године у Горњој Ресави, прати ширење да-конструкције на рачун инфинитива, кога је пре сто година, по Ивковићу, било „још доста“, седамдесетих година XX века, по Милановићу и Пеци, његова „фреквенција ... је доста мала“, док је данас, по нашој грађи, он сасвим нестало из говора Горње Ресаве. Замењен је да-конструкцијом (бн *ће да седи*, *мдже д-йде*) или само презентом глагола који се мења без речце да (*не смѐ рѣкне* „нећу“, *ми ће(мо) дођемо*).

Кључне речи: говор Горње Ресаве, косовско-ресавски дијалекат, да-конструкција, инфинитив, аналитизам.

1. У Архиву Српске академије наука и уметности налази се рукопис Милоша Ивковића¹ *Гласовне особине горњоресавскога говора и*

*stijovicr@yahoo.com

** Овај рад је настао у оквиру пројекта 178020: Дијалектолошка истраживања српског језичког простора, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

¹ Лингвиста, преводилац и дипломата Милош Ивковић задужио је нашу науку и културу сакупљањем дијалекатског материјала из разних крајева Србије, затим прикупљањем српских народних приповедака и песама, као и прикупљањем материјалних и духовних вредности српске културе у новоослобођеним српским крајевима у оквиру делатности Друштва за проучавање ослобођених српских области, чији је секретар био. Ивковић је био издавач и уредник Српског гласника и један од покретача Прилога за књижевност, историју и фолклор. Значајан је и његов рад као техничког секретара Лексикографског одсека Српске краљевске академије, где је организовао рад а и сам радио на ексцерпирању грађе за Речник српскохрватског књижевног и народног језика САНУ. О животу и раду М. Ивко-

акценај са облицима номинā². Ово је рад који је Ивковић одбранио 1911. године приликом полагања професорског испита пред комисијом, у којој су, између осталих, били и А. Белић и Ј. Скерлић, који су уједно били и писци реферата³. За проучавање ресавског говора с почетка XX века могу, осим овога рада, да послуже и приповетке које је Ивковић записао у Свилајнцу⁴ и горњоресавском селу Стрмостену (1903–1905) и, поуздано акцентоване, објавио у Српском етнографском зборнику 1927. године.⁵

У Институту за српски језик САНУ налазе се три збирке речи из Ресаве с краја XIX и почетка XX века, чија грађа се уноси у Речник САНУ. Међутим, према концепцији Речника лексика народних говора треба да послужи само као лексички потенцијал за богаћење књижевног језика и зато примери често не дају аутентичну слику говора (реконструише се инфинитив чак и призренско-тимочким говорима, глас х се пише тамо где би требало да стоји у књижевном језику итд.). Зато, нажалост, ову богату грађу нисмо могли да искористимо.⁶

вића в. Зоран Живковић Христић: Милош Ивковић и његово проучавање ресавских говора – посебно у области Горње Ресаве. – *Средњи век у српској науци, историји, књижевности и уметности II : зборник радова са научног скупа „Средњи век у српској науци, историји, књижевности и уметности“* [у оквиру] Дани српскога духовног преображења XVIII, Деспотовац, 2011: 169–196.

² А САНУ, бр. 15050/II–1–а.

³ Рукопис има 102 руком писане стране и мапу Ресаве са уцртана 22 села (поред осталих) која је Ивковић обишао током својих испитивања (1910. године), а то су: Балајнац, Брестово, Буковац, Вирине, Војник, Деспотовац (тада варошица), Двориште, Јеловац, Кованица, Липовица, Ломница, Медвеђа, Милива, Пањевац, Плажане, Велики и Мали Поповић, Поповњак, Роанда, Седларе, Стрмостен и Трућевац (Рукопис, 2). За овај рад Ивковић је добио награду Одбора задужбине Нишифора Дучића при САНУ.

⁴ У Свилајнцу су забележене последње четири приповетке, које нисмо ексцерпирани, јер то припада Доњој Ресави.

⁵ *Српски етнографски зборник*, књ. XLI, Београд–Земун (СКА) 1927. По суду Павла Ивића реч је „о двадесетак добро записаних и акцентованих текстова“ (Ивић 1985: 108).

⁶ Збирке су сачинили Ђорђе Мелентијевић (1899–1900), Дамњан Митровић (1899) и Никола Даничић (1900). Као илустрацију навешћемо неколико примера који су унети у Речник САНУ. *Инфинитив*: Немој се дербећити. Све ћу ја то теби навасати. Слободно ти је архимандрисат у својој кући, ал не у мојој. Око светог Николе окупише дрче да ниси могао из куће макнути. Ко ће још горолом у кућу узети. Бије далга обалу не можеш јој прићи (Мелентијевић). *Да-конструкција*: Неће да кљуцне [риба]. Виноград је почео да ластри. Ти си се нешто на мене озлачио, али би боље било да мирујеш. Немој да ме врлометаш (Мелентијевић). Не могу да дијаним цео дан. Јао жљебо једна, и ти смеш да псујеш некога. Кад се замеле не уме да стане. Хоћу да љуснем од муке. Неће да умре да одрљамчим и ја што (Даничић). Треба да се вардиш да те не ухвате (Митровић).

У Ивковићевом рукопису налазимо податак да је инфинитив у горњоресавском говору „облик с ређом употребом, али га има још доста, и то без крајњег *-и*, и с њим“ (81). Примери нису дати у контексту. Доносимо их у облику забележеном у рукопису:

- а) копа̀ти, тка̀ти, зва̀ти, нагну̀ти, прострѐти, застрѐти, да̀вати, ва̀љати, кашља̀ти, врѐти, желѐти, живѐти, возѝти, ра̀ди́ти, ка̀зати, смѐти, подупрѐти, сатрѐти, умрѐти;
- б) га̀зит, спа̀сит, зйнут, погйнут, кйснут, тргнут, кўват, грѐат, сўнчат, па̀нтит;
- в) сѐћи, ву̀ћи, врѐћи (< врхти = врћи), исти (< иџи).

Ивковић у рукопису не говори о да-конструкцији. Не помиње је ни када говори о грађењу футура. Као илустрацију за футур наводи следеће облике:

- га̀зићу, бра̀ћу, зва̀ћу, кова̀ћу, кўваћу, да̀ваћу, брйнућу, имаћу, ва̀љаћу, смећу, волѐћу, живећу, нагнућу, трпаћу, ура̀дићу, знаћу, ка̀заћу, грѐаћу, па̀нтићу, прострећу, грѐпћу, кла̀сћу (< клати), млѐсћу (< млети), имаћу; йсћу, до̀сћу, до̀сче, отйсћу, могаћу (= моћи ћу); бо̀сћу, црпћу, до̀вѐсћу, озѐпћу, грйсћу, па̀сћу.

Нема, дакле, примера у којима је енклитички облик помоћног глагола испред главног глагола. У приповеткама, међутим, налазимо илустрације и за такве ситуације. У њима, додуше, не налазимо потврде за облике које Ивковић наводи у рукопису, али ће такве примере пола века касније потврдити Пецо и Милановић у монографији о овом говору.

У народним приповеткама које је Ивковић забележио у Ресави богато су засведочени и инфинитив и да-конструкција.

Инфинитив

- а) Ја за тобом морам умрѐӣти (19, 58)⁷. Ца̀р је мо̀рао заклѐтву исцй̀нӣӣти (19, 58). До̀ђе ца̀ру на̀ сан да му нѐки чо̀век ка̀за у̀ сну да би се са̀мо Јо̀ва мо̀го одржа̀ӣти на стра̀жу (19, 58). Ти то учинѝӣти с мдо̀ жѐну не мо̀жеш (81, 293). Ништа од тебе бѝӣти не мо̀же (94, 318). А̀јде с мдо̀ном ако дѐш занат учй̀ӣти! (25, 93). Не смѐм а̀га, о̀ћу с уда̀вӣӣти (84, 302). За мѐсец нѐеш кў̀ћи до̀ћи (81, 293). А̀јде слдо̀бно, нѐеш се уда̀вӣӣти (25, 93). Нѐемо ништа ми чй̀нӣӣти (47, 175). Она ће те свѐд ѝржа̀ӣти, али тѐ те нѐе мо̀ћи на̀ћи (19, 58). Ја не смѐм ска̀чӣӣти у во̀ду (25, 93). Немо̀ сѐдӣӣти у ту̀ђи кў̀ћи (84, 301). Немо̀, сѝнко, исцй̀ӣти, куд ћу ја бес тебе! (25, 93). Ја ћу те обо̀дӣӣти (101, 336). Ка̀ко ћемо исцй̀ӣти кад ми ништа нѐмамо? (25, 94).

⁷ Први број означава број под којим је означена приповетка у СЕЗБ-у, а други је број стране на којој се налази пример.

- б) Не мōгу се лѣбем *рāниш* (92,315). А ђаво се зарече да га више *дѣраш* неће (167, 405). Неће *бѣш* мајко згōрега (84, 300). Кад стāне галѣа, тебе ѣма кѣј *вѣкаш* (47, 175). Бѣ ли *мōћ ѣдзнаш* твдега мѣжа? (84, 303). Сѣтра-дан дōђу нōјна брāћа да виде на кōга ће *дсѣш* цāрство (47, 176). Јā ћу се, дцу, *наѣрāвѣш* један кōњ кдега не мōже свāки *кѣш* (25, 94). Тѣ ће мōј мајстор *дōћи*, и он ће ме *кѣш* (25, 94). Колѣко пāре ѣскаш, толико ће ти *дѣш* (25, 94). Тѣ ћеш улāр *скѣнуш* с мѣне, па ћеш *удѣриш* дō земљу! (25, 94).

Да-конструкција

И овā је мōрāо да *ѣослѣша* зāповес (19, 57). Мōжемо л да *ѣреноћѣмо?* (58, 224). Мōжете тѣнā код грāда да *ѣреноћѣше* (58, 224). Тѣрај галѣу дōкле мōже *д-ѣде* уз мōре (47, 175). Да га пѣтамо кāко тō мōже да *бѣдне!* (89, 311). Дѣвет гōдина лежѣ у болѣсти, па не мōже да *ѣмре* ни да се *дѣгне!* (58, 224). Не мōже вакō да се *жѣвѣ* без нѣкаког занāта (25, 93). Дѣвет гōдина како лежѣ, да с *ѣлѣчи* не мōже! (58, 223). Не мōже да *нāђе* (83, 299). Не мōгу да *жѣвѣм* нѣкако (102, 337). Честѣти цāре, дѣмо *д-ѣдемо* по свѣту да *вѣдим* кāко свѣт жѣвѣ (58, 224). Ё, дѣмо л да *ѣдемо* на пѣац да трāжѣмо цāра? (92, 315). Ё, дѣ да *ѣолāзи* чōвек (83, 299). Оћу нѣшто да *ѣе ѣѣшам*, да ми кāжеш (83, 299). Оћу да *сврнем* па и нека бѣе (83, 299). Оће *д-ѣде* да трāжи занāt (25,93). А штō, кāже, неће да *говōри?* (83, 299). Али он *нѣ* да *рѣкне* дōста (83, 300). Немō да ме *дѣраш* (120, 374). Немō да *нāдничѣш* скѣпо (58, 223). Немō да *нāдничѣш* јѣвѣтно, него скѣпо да *нāдничѣш!* (58, 223). Немō да *сѣдиш* у тѣђе кѣће (83, 299). Ајде да *ѣрѣћемо* тѣнāк на овѣ вōду (83, 299). Ајде да *ѣдемо* (25, 94). Д-ѣдеш да *рāдиш*, да *ѣрѣћеш* (47, 175). Пōшо сам да *ѣрāжим* слѣжбу (58, 223). Пōшо сам да *ѣрāжим* да *ѣчим* занāt (25,93). Кад је отѣшо у мōре да *вāша* рѣбу, он је бāцѣо алōв у мōре (47, 175). И дни се врнѣли да *ѣѣшаш* стāрца (89, 311). Отѣшли у дрѣгу зѣмљу да *нāдничѣ* (58, 223). Вōлим да *бѣдем* [богат] ѣ старос ... кад дōђе врѣме да не мōгу се лѣбем рāнит (92, 315). Јели вōлиш да *ѣе ѣосѣчѣм*, јели вōлиш да скōчиш сас тōга двōра ...? (58, 224). Вōлим да *скōчим* да се сām убѣем (58, 224). Молѣо дца да *га ѣѣшѣш* да *ѣде* на занāt, да *ѣчи* какѣгōђ занāt (25,93). Што ће бāба да *ѣш* кāже, онō да *рāдиш*, ако мѣслиш да се *врнеш* ѣопет нāтраг ка бѣлем свѣту (25,93). Он је кāзāо да *умѣ* да набѣре ѣурђѣвску рōсу (58, 223). Она ће да *дōђе* до грōба (19, 59). Јōво, сād ће дна прво иза пѣвнѣцу да *ѣе ѣрāжи*, а тѣ ћеш да се *сакрѣеш* испод прѣви āстāл (19, 59). Сād ће āла да *ѣзāђе* (19, 58). Тѣ ће да *чѣваш* овā грōб (19, 58). Јā ћу *д-ѣдем* да-ѣѣем вōду (89, 311). Он ће да ме *кѣш* (25, 94). Он ће да *кāже* шта трāжиш тѣнā у мѣ столѣцу, па ће да *замāши* сāбљом (79, 292). А јā ћу рѣку, па му *нѣ дāм* да *одсѣчѣ* глāву (79, 292). Јā ћу нѣ да *облежѣм* (81, 293). Јā ћу тебе да *ѣродāм*, па ћу свōј нōвац да *ѣзвāдим* (94, 318). Па му днда зāповѣди да *напѣшти* шѣлѣбчнo мѣсто, и да *увѣђе* код нѣ у сōбу (19, 57). Тѣ, Јōво, нѣма штā дāњу да *рāдиш* (19, 58). Зар нѣмāде тѣ нѣђе да *нāћеш* девōјку по мѣе зѣмље...? (47, 176). Испод звōно

није се сѣтила да *ӣр̄а̄жи* (19, 58). Шта ти је, каже царе, те плачеш, кад ће да *осӣя̄не* царство на тебе? (79, 292). Вѡлим да *вѣруем* него да мѣрим (79, 292). Па кад се ђн умѡри, ђн ће да *сед̄и* (79, 292). Обѣћа му да ће му жѣну сѣтрадан да *доведѣ* (101, 336). Ја ћу да *говѡрим* (83, 299). Лѣго да *сӣя̄ва* (102, 338). Нађе његову жѣну да *сӣя̄ва* (101, 337).

Облици без речце да

Ја *ћу га држ̄им* за нѡгу (102, 338). Кад ме питаш, пр̄аво *ћу ӣи кажем* (84, 303). Да ми кажеш шта кѡшта ов̄а мѡј кѡнак, ѣл *ћу ӣе ӣосѣчѣм?* (79, 292). Ђна *ће ӣосӣя̄не* као што је била прѣ (19, 59). Ђна *ће ӣе мѡли* бѡзна како да се дигнеш (19, 59). Како *ћемо се* лѣбем *р̄анимо...?* (92, 315). Ђн свѣ виче „дајте“, *не смѣ рѣкне* „нећу“ (83, 299).

2. Примери показују далеко већу заступљеност да-конструкције од инфинитива. Међутим, релативно је велик и број потврда за употребу инфинитива, и то како његове пуне форме тако и облика без *-и*. Број примера није довољан да би се са сигурношћу могло рећи које су то категорије посебно „везивале“ инфинитив. Понајвише је потврда његове употребе уз модалне глаголе (мѡрам *умрѣӣи*, не мѡже *кѣӣӣӣӣ*) и у футуру (Ја *ћу те обог̄а̄ӣӣӣӣ*, ђн ће ме *кѣӣӣӣӣ*), као и у императивним реченицама с одричном речцом немѡ (немѡ *сѣд̄ӣӣӣӣ*, немѡ *ӣсӣӣӣ*).⁸

На основу приповедака закључујемо да се футур у Г. Ресави на самом почетку прошлога века градио уз помоћ енклитичких облика помоћног глагола хтети и инфинитива (Ђна *ће те ӣр̄а̄ж̄ӣӣӣӣ*, Т̄и *ћеш ул̄ар скӣнӯӣӣ*) и енклитичких облика гл. хтети и конструкције да+презент (Ја *ћу да говѡрим* и с уопштавањем облика *ће*: Т̄и *ће да чѣваш* ов̄а грѡб). Инфинитив је у неким случајевима замењен само презентом одговарајућег глагола без речце да (Ја *ћу га држ̄им*), али, према наведеној грађи, у далеко мањој мери него што је то случај у данашњем говору.

Забележени су и примери типа: Ђн *нѣ да рѣкне*, који могу имати и футурско и волунтативно значење.

⁸ Модалне конструкције и футур, уз неке друге категорије, добро чувају инфинитив и у зетско-сјеничким говорима. В. Рада Стијовић, Прилог познавању употребе инфинитива у данашњем говору Васојевића. – *Зборник за филологију и лингвистику*, Нови Сад: Матица српска, 2007, књ. L, 875–885 (за неке друге говоре овог дијалекта в. напомену бр. 8). Рада Стијовић, Употреба инфинитива у данашњем говору Бјелопавлића. – *Зборник Инстӣӣӣӯӣа за ср̄пски језик САНУ I*, Београд, 2008: 579–585.

Пола века касније Пецо и Милановић ће исказити извесну дозу резерве када је у питању репрезентативност информатора због великог броја потврда за инфинитив у Ивковићевим приповеткама.⁹ Изразиће и сумњу у то да приповетке одражавају стање у целом ресавском говору, јер је „Ивковић имао за информаторе само три старија човека“ (ПЕЦО–МИЛАНОВИЋ 1968: 107). Пошавши трагом ове сумње, потражили смо потомке Ивковићевих информатора Миладина и Милана Живковића и Милана Бошковића из Стрмостена (Свилајнац, који припада Доњој Ресави, није тема овога рада, како је већ речено).

Познато је да су миграције доносиле у ове крајеве и становништво из зетско-сјеничког и херцеговачко-крајишког говорног подручја (у којима се инфинитив понајбоље чува) и да се трагови тих дијалеката и данас срећу у говору Ресаваца.¹⁰ Према етнографској литератури Стрмостен је насељаван са територије Црне Горе и Косова.¹¹ Према сведочењу Миодрага Живковића, Живковићи су се доселили у Ресаву пре Првог српског устанка из околине Пећи, а на основу информације коју нам је дао потомак Бошковића Веса Ђокић сазнајемо да су Бошковићи у Ресаву дошли из Црне Реке, а у Црну Реку са Косова. Дакле, ни једна ни друга породица Ивковићевих информатора није непосредно са подручја говора у којима се инфинитив и данас добро чува. Када се узму у обзир и Ивковићеви наводи у рукопису о ресавском говору, с којим нису били упознати Пецо и Милановић (рукопис је недавно доспео у Архив САНУ), можемо утврдити да је инфинитив почетком двадесетог века међу говорницима косовско-ресавског дијалекта у Горњој Ресави био релативно добро очуван.¹²

⁹ „Интересантно је да је Ивковић, пре скоро пола века, забележио толики број примера за инфинитив за који смо ми констатовали да је доста редак, нарочито са завршетком на *-џи (-ћи)*“ (ПЕЦО–МИЛАНОВИЋ 1968: 107).

¹⁰ Најупечатљивији траг је промена двосложних мушких хипокористика типа *Перо – Пера (Перов)*, затим трагови ијекавског јотовања типа *ђе, ћео* и сл. (и у Ивковићевим приповеткама је забележено *ниђе*), морфолошки ијекавизми: *код нашија старија* и сл. О овоме в. Светозар Стијовић, *Ијекавски трагови на развоју Ресаве и Млаве. – О српским народним говорима: Зборник радова са научног скупа О српским народним говорима* [у оквиру] Дани српскога духовног преображења IV, Деспотовац, 1997: 121–124.

¹¹ В. Станоје М. Мијатовић, Ресава. – *Српски етнографски зборник XLVI, Насеља и порекло становништва*, књ. 26, Београд: СКА, 1930: 235–236.

¹² То чување је свакако потпомогнуто непосредним контактима са говорницима зетско-сјеничког дијалекта из Црне Горе.

3. Савремена дијалектолошка литература такође бележи постојање инфинитива у косовско-ресавском дијалекту, коме припада говор Г. Ресаве. Он, према наводима С. Реметића, „узмиче (нарочито у источном рубу дијалекта) и зна углавном само за краћу форму (наћ, доћ, прăвит), док аналитизам осваја све више терен у творби футура (уопштавање *ће* у свим лицима, често уз елиминацију *да* (*ће доћем, ће се потпишем*)“.¹³ Слично констатује, нешто раније, и П. Ивић: „Употреба инфинитива је сужена ... инфинитивни облици су без *-и:* *јѝс* (јести), *доћ*“ (1985: 104). Ивић *ће* у једном нешто каснијем раду поменути и „потискивање или *искорењивање* (курзив Р. С.) инфинитива и продор конструкције као *ће њадне*, па и *ће њаднемо*“, и то нарочито „у пределима око Велике Мораве ... и области одатле ка истоку, све до бугарске и румунске границе“.¹⁴

У монографији о ресавском говору А. Пеце и Б. Милановића потврђено је такође постојање инфинитива, и то и краће и дуже форме. „Фреквенција инфинитива у овом говору данас је доста мала; нарочито је употреба његовог пуног облика ретка ... У новије време књижевни језик средствима јавне информације знатно утиче на обнављање његове употребе. То потврђује и појава пуног инфинитивног облика, на ти“ (ПЕЦО–МИЛАНОВИЋ 1968: 346).

Доносимо неке од Пециних и Милановићевих примера за инфинитив:

- а) крв *ће* пролѝти (Гр.), трѝба *њѝга* убиѝти (С.), ми *нећемо* даѝти *реку* за фăбрику (С.), Мѝже *биѝти* (Ми.) (353).
- б) *неће* га *вăтит* (Кш.), *рачун* *ћете* *добит* (Д.), *тај* *ће* *свѝ* *прѝдат* (Се.), *кѝји* *не* *знăју* *плѝват* (Кш.), *не* *мѝре* га *заустăвит* *нѝко* (Л.), *свѝ* *ћу* ти *учѝнит* (С.), *нећу* га *вѝзат* (С.), *лѝпо* *ће* се *измѝрит* (Ц.), *нећу* *прѝдат* (Гр.), *бојăли* се да *ће* *подѝгнут* *буну* (Гл.), *мѝжеш* *наћ* (С.), од *лѝба* се не *мѝже* *живѝт* (Л.), *кѝј* *тѝ* *мѝже* *знăт* (Ми.), *кăко* га *мѝгли* *дѝгнут* (Ми.), *не* *знăју* се *пăзит* (В.), *трѝба* се *привăтит* (В.) (346).

Пецо и Милановић о да-конструкцији говоре у оквиру излагања о футуру, уз поједине уопштене напомене, као: „... а да + презент и иначе замењује инфинитив“ (353). Наводимо неке примере (353–354):

- а) *шта* *ће* да *раду* (С.), *ћу* д *ўзнем* (Л.), *ѝн* *ће* да *ўзне* *овăј* *кромпѝр* (Ц.), *јă* *ћу* да *товăрим* *пиће* (Д.), *нећеш* д *йдѝш* (Вј.), *не* да *ради* (Кп.), *не* да

¹³ Слободан Реметић, Језик Моравског слива. У књизи групе аутора: *Морава*. Београд: Завод за уѝбенике и наставна средства, 2006: 677.

¹⁴ Павле Ивић, Разлике међу говорима косовско-ресавског дијалекта. *О срѝским народним говорима*. Деспотовац: Народна библиотека „Ресавска школа“, 1997: 42.

служи (Стр.), нѐ да дођу (М.), ћеш да виш (Се.), ће да вѝдимо (М.), ја ћу да ви да̄м и по чѣтири стѡтине (Зл.).

- б) ће ти да̄м педѣсе(т) ба̄нке (С.), ће те ка̄зни (Ц.), ће се погѡстимо (М.), нећу се же̄ним (Се.), ѡни ће ме те̄пу (Стр.), па ћу те пӣтам не̄што (Гл.), ја ћу пла̄тим (Ц.), за бада̄ва ћу ти да̄м (Се.).

Футур се може исказивати и облицима типа:

- да̄ћемо кад мо̄рамо (Д.), бра̄ћемо шљиве (Гл.), пребӣћу те (М.), не бо̄ј се, пла̄тићу ти (Ђ.), до̄ћу ... вече̄рас (Се.), на̄ћу га ја (Кп.), прода̄ћу ја све̄ (Ро.), разговара̄ћемо (Д.) (353).

4. Нешто више од сто година после Ивковића и педесет после Пеце и Милановића обишли смо села Г. Ресаве (2012). Од двадесет и два места у којима је био Ивковић, ми смо посетили осамнаест: Трућевац (Тр), Балајнац (Бл), Витанце (Вт), Богава (Бг), Буковац (Бк), Липовица (Лип), Милива (Мил), Златово (Зл), Стрмостен (Стрм), Брестово, Војник (Вој), Двориште (Двор), Медвеђа (Мд), Плажане, Роанда, Ломница и Вирине¹⁵. Располажемо и грађом из Великог Поповића (ВП), коју нам је љубазно уступила Марина Спасојевић, сарадник Института за српски језик.¹⁶ У целокупној грађи коју смо забележили или чули на терену нисмо нашли ниједан пример инфинитива. Њега је у потпуности потиснула да-конструкција (а), а у футуру, поред ње и облици без *да*, само са помоћним глаголом хтети и презентом глагола који се мења (б), с тим што се облик *ће* понекад уопштава за сва лица (в) – према нашој грађи чеће него што то налазимо код Ивковића. У футуру неретко изостаје лична заменица испред глагола енклитичког облика хтети: Ћу да обѣрем крӯшку чим по̄чне да зри (Бл), Ћу да вѝдим (Зл), Ћу до-не̄сем стољцу ја (Мил). Осим тога, када се речца *да* нађе испред глагола који почиње вокалом, она се елидира: Те̄ла сам д-йдем. Сѡтра ће д-йдемо. Што сам ја волѣла д-йграм сас њѣга! Те д-йдемо у Богаву на игра̄нку. Ти ће ула̄р да скӣнеш па ће д-уда̄риш.

Доносимо овде део богате грађе. Настојали смо да она буде што разноврснија, да буду заступљене и конструкције с модалним глаголима, и конструкције с пунозначним глаголима, и упитне конструкције, и императивне реченице, и облици футура првог итд.

¹⁵ Из места за које нисмо дали скраћенице, нисмо навели грађу.

¹⁶ Деспотовац је од некадашње омање варошице постао општинско место, у коме је становништво из различитих крајева Ресаве, а и ван ње.

Примери:

- а) Мбрам да ти спрёмим кафу ујутру (Стрм). Мбра да се закѡпа под рѡдно дрво (Стрм). Пѡсле мѡрала и дрўги пўт да се аперйше (Стрм). Мбраш да живйш (Лип). Такѡ мбра да бўде (Лип). Како кўм каже такѡ мбра да остане (Лип). Мбра ма̀ло да се ра̀ди (Лип). Вй мѡрате са̀д да изнѡсете до дйнара шта ймате (Зл). Мбра да прскаш е ће да осўши дрво (Мил). Мајка те ма̀нула, отйшла, отйшла, мѡрала е да йде (Стрм). Тй мбраш да йдеш у Ћуприју (Стрм). Прѣ мбраш да ймаш гѡсти (Бк). Мбра да по-прскаш ма̀ло (Мил). Мбра да се глѣда на̀прѣд (Мил). Мбраш тежиња̀ци да нѡсиш (Мил). Кўвано мбра да бўде (Лип). Мбраш да га премѣсиш, мбраш да га тўриш у тепцйју (Лип). Тѡ мѡрало да бўдне (Лип). Мбра чѡвек свашта кроз жйвот да претрйй (Бл). Наковаља мбра да бўде дѡбро тврда (Зл). Он нйје тѣо да јѣ (Лип). Тѣла сам д-йдем код овй мѡи у Двѡриште (Бл). Нѣће да попйје (Бк). Нѣће да ра̀ди (Стрм). Нѣће да ко̀пу (Стрм). Нѣћу да да̀м нйкем вйше (Стрм). Нѣћу ка̀ да прљам кўћу (Стрм). Навайо наро̀д ѡће да кўпи (Стрм). Оћу да се на̀вратим код нѣга да га пйтам (Стрм). Оћу да ти прѡдам (Стрм). Мајко, јел ѡнеш да йдемо у ва̀шар ил ѡнеш да йдемо код кўће (Стрм). Оће мѡја сна̀ја и сйн да йму мўзику и да йму гѡсти (Лип). Мѡја сна̀ја ѡће да правй сйну свадбу (Лип). Нѣће да га слўша (Зл). И дрўги сйн мајчин нѣће да убйје чѡвека (Зл). Пѡсле нѣће да јѣде (Мил). Кад је врўћина нѣће да нѡсе (Мил). Да јој угѡдиш свѣ лѐпо. Ако нйје нѣће да јѣ (Мил). Нѣће дрўги да̀н да сла̀ве (Мил). Нѣћу д-йдем ни ја̀ с мушка̀ри (Мил). Нѣће да бўде дѡбро (ВП). Затѡ нйсам тѣла ни да до̀жем та̀мо (Лип). Оће да ўчи шко̀лу (Бал). Нѣће нйшта да ра̀де (ВП). Нѣћу да бѣрем крўшку док не опадне (Бл). Нѣће ѡн да йде на кўлук док га не ви́кну (Тр). Јѣл ѡнете вй да ра̀дите код мѣне? (Зл) О̀дма мѡжеш да га јѣдеш (Бк). Не мѡже да се разлишћўје (Лип). Онѡ прѣ мѡж да рйбаш (Бк). Мѡжеш да га мѣриш како ѡнеш (Бк). Ја̀ не мѡгу да йдем (Стрм). Не мѡгу да јѣм (Стрм). Не мѡже да кўпи (ВП). Не мѡгу то̀ нйкад да прежа̀лим и да заборавим (Лип). Не мѡже да живй у за̀једници (Зл). Мѡже ѡн да се жѣни, мѡже ѡна да се уда̀јѣ (Зл). Кад се то̀ загорй, не мѡжеш вйше да йграш (Мил). Не мѡгу ја̀ да и пўстам (Мил). Да̀њу не мѡж да ра̀диш (Мил). Сўзе ми йду како је лѐпа, а не мѡгу да је ўздем (Зл). Покрйјеш земљѡм и не мѡже да прокйсне (Зл). Да-на̀с мѡж да убйјеш чѡвека (Зл). Ја̀ то не мѡг да вѐрујем (Зл). Ја̀ нйшта не мѡгу да ка̀жем (Зл). О̀на не мѡж да зна̀ те ѡбича̀је (Мил). Не мѡгу да скитам по сѐлу (Зл). Нйси мѡгао да га спрѣчиш (Бк). И не мѡже да се не прска (Мил). Не мѡг да стйгнем (Мил). Мѡж да ка̀жеш како ѡнеш (ВП). На кра̀й не мѡж да се издржй (Мил). Не мѡж да ла̀же нйко да нйје прска-но (Мил). Кад би ујутру трѐбо да устанеш да нѣшто порадйш, не мѡжеш (Мил). Мѡгла сам и да плетѣм, и да прѐдем, и да тка̀м, и да вѐзем (Лип). Мѡгли би да прйчамо (Мед). Са̀д мѡжеш да отйднеш и да му испрйчаш свѣ (Тр). Не мѡгу ја̀ да отйднем код нѣга кад не разговара̀мо (Бл). Мѡгло да стои (Мил). Затѡ ме са̀д болй рўка па не мѡгу с нѡј нйшта да ра̀дим (Лип). Смѣм ја̀ свашта да ура̀дим ал нећу (Бл). Он не смѣ да мр̀дне (Зл). Не смѣм да ска̀чам (ВП). Трѐба да зна̀ш куј ѡвде старѣји (Бг). Трѐбам да

плетѐм ал нѝкако да пѝчнем (Тр). Ако ђеш да бѹдеш дѡбар косач, прѡ трѡба да знаш дѡбро кѡсу да урѡдиш, да е накѡвеш (Зл). Тѡ трѡба чѡвек дѡбро да зна (Зл). Немѡ да рѡдиш (Двор). Немѡ да кѹпиш шљѝве (Бк). Немѡ да тражиш (Двор). Немѡ по двапут да пѝјеш е ћеш се обљизниш (Стрм). Немѡј да запѡваш (Стрм). Ај пѡсле да јѡмо (Зл). Немѡ да ми долѡзиш (Стрм). Немѡ да се перѝшеш (Мил). Да ме пѡреш немѡ (Зл). Дај ми брѡ да ти помѡгнем, немѡ да се пекљѡш сѡм (Вт). Рѹчак немѡ да ми спрѡмаш (Зл). Дѡђу да ме траже да ѝдем на комѝсију (Стрм). Он пѡшо да га вѡди (Лип). Ыдемо да се кѹпамо (Стрм). Штѡ си долѡзио да седѝш тѹна? (Стрм). Пѡшла сам да ѹзнем сѝра мѡло из фрѝжидера (Стрм). Дѡшла сам да жѝвѝм у старачки дѡм (Лип). Мѡже ѡни да држѡ дѡте (Лип). Отишли смо неки ћѹмур да бацамо (Зл). Отишо сам да рѡдим (Зл). Кад накѡвеш лѡпо па отѡднеш да кѡсиш, ѡна сѡчѡ као бријѡч (Зл). Ка дѡђе Ђурђевдан мѡди, ми ѝдемо бѡремо очи Ђурђевдана цвѡће (ВП). Тѡм имѡли виногради, ѝдемо кѡпамо (ВП). Прѡ је бѡло друкчѝје кат се мѡмак жѡни. Ыде прѡси девојку, ѝде му ѡтац и мѡјка да испрѡсе снају (ВП). Ми од пѡднѡ јѡдва чѡкамо д-ѝдемо да се кѹпамо и да залѡвамо бачу (ВП). Пре имѡли [шљѝварѝ] па ѝдемо да кѹпѝмо шљѝве по цѡо дѡн (ВП). Сѹтра ће д-ѝдемо да натовѡрѝмо онѡ сѡно (Тр). Дѡђу да се наређѹју нѡгов ѡтац и мѡјка сас мојѡм ѡцем (Мил). Кад пѡђу на мѡбу да кѡсе, тѡ се спрѡмѡло (Мил). Ама пѡчео да прѝча па заборѡвио шта тѡо (Бг). Јѡ сам прѡва ѹзела да плетѡм (Стрм). Пѡчнем мѡло да дрљѝм, да плѡчем (Зл). Ја почѝнем да плѡчем (Пл). Он скѡчи и пѡчне ногѡма да ме гѡзи (Зл). То сѡд пѡчели да купѹју пѡклон (Мил). Е сѡт пре јѡдно гѡдину-дѡвѡ дѡна пѡчели јѡпет мѡл да нѡсе летѝје (ВП). Кад изѝшла плѡкана [корѝта], пѡчели мѡјстори да прѡве (ВП). Штѡ не престѡне јѡданпут да трабуѡѡ (Вт). Умѡ он свѡшта да урѡди кад ђе (Бг). Ел умѡш тѝ да дѡђеш кот кѹће јѡдѡмпут? (Вт). Тѡ си умѡла да гѝљаш (Мил). Помѡжем и јѡ нѡму да кѡси (Вт). Мѡн мѡја мѡти нѝје научѝла да прѡдѡм (Тр). Штѡ сам јѡ волѡла д-ѝграм сас нѡга! (Вт). Знаѡм да зѡвѡм на телефѡн (Мил). Знаѡм да читѡм (Вој). Он кѹћу рѡко да дѡ мѡне (Стрм). Вѡлим кѡфу да пѝем (Мил). Јѡ заборѡвим вѡду да понѡсем (Стрм). Нѡма кѹј да ме чѹва (Бк). Она зна свѡ да спрѡми (Бк). Не вѡдим да плетѡм ни дѡњу, а кѡмоли у сѹтон (Бг). Штѡ ѡн зна да исклѡплѡе кѡсу! (Вт). Тѡбе ѝма кѹј да вѝче (ВП). Пѡдѡсет, шездѡсет брѡвѡ јѡдан ѝма да рѡни (Зл). Штѡ ћу да рѡдим (Пл). Штѡ да рѡдим? (Мил). Кад сѡднемо да вечѡрамо (Мил). Нѡго, штѡ да рѡдим? (Мил). Јѡ сам бѡла рѡкла овѡ лѡто тѡ да урѡдим (Лип). Пѡсле мѡне да јѡде (Мил). Нѝсам дѡкона да скѝтам по сѡлу (Зл). Жѡо ме да и потѡрам (Зл). Кѡко ћу да ѹзнем лѡба? (Зл) Тѡмо он ѝма мѡста ге ћеш да однѡсеш (Зл). Нѡмам нѡге да увѡтим пѹт до Ресѡве и да рѝпнем тѡмо у Ресѡву (Лип). Ја вѡлим код моје кѹће да вѡдим моје дѡте (Стрм). Кад пѡсле штѡ ће да рѡди (Стрм). Нѝсам имѡла иш чѡга да пѝјем вѡде ни да окѹплѡем дѡте (Стрм). Сѡстра мѡра да бѹде дѡвер, сѡстра од ѡца (Лип). Тѡра те нѡшто да заспѝш (Стрм). Нѡма кѹј да ме глѡда (Стрм). Не смѡм, ћу се удѡвим (ВП). Сѡд ће бѝде у субѡту гѡдина како је ѹмрла зѡва (Мил). Мѝ смо мѡди, мѝ ћемо јѡш дѡцу да ѝмамо (Стрм). Штѡ ћемо да рѡдимѡ с детѡтем (Стрм). Дѡца нѡ да знаду (Лип). Она ће да рѡни њѡјно

дѣте (Стрм). Ја ћу да дам моје Душанке кћу (Стрм). Ја ћу овѣма да пишем (Зл). Тй ћеш свѣ да видиш (Мед). Са ћу ја да нађем бѣљу (Зл). Ту ће ђн да дѣје (ВП).

- б) Мѡраш понѣсеш докумѣнти (Стрм). Тѣжено се мѡрало ткѡ (Мил). Не мѡг се покрѣнем, не мѡг се почѣшем (Стрм). Штѡ је кѡме сѣђено, не мѡж побѣгнеш од тѡга (Мил). И залѣпила се за њѣга и нйје се тѣла одлѣпи (Стрм). Нѣћеш се удѡвиш (ВП). Кад зймско врѣме па пѡдне снѣг, ми йдемо йграмо се шарѣно кѡло (ВП). Ми отйднемо, исцѣдимо те вѣуне чарѡпе, па се сѣшимо, па пѡсем обѣємо се, па ѡпет йдемо клйзамо се, сѡнкамо се низ рѣку (ВП). Сйн ће ми дѣје (Стрм). Ја ћу те повѣдем до Дѣспѡтовца (Стрм). Ту нађем неко пйле (Зл). Мй ће дѣјемо (Зл). И ђн ће га кѣпи (ВП).
- в) Кѡко ће да кѡжемо овѣ трѣће йме? (Лип) Мй ће да окѡпамо винѡград чйм трѓне (Бг). Те д-йдемо у Богѡву на игрѡнку чйм дѣје Јелѣни Кѡстѡндил (Бл). Те се свй пресѣле овѡмо (Лип). Мй ће дѣјемо (Зл). Тй ће улѡр да скйнеш па ће д-удѡриш (ВП).

5) Изложена грађа показује да је у распону од нешто више од сто година једна аналитичка појава – губљење инфинитива и његово замењивање да-конструкцијом или само презентом, сасвим преовладала у говору Горње Ресаве. На самом почетку XX века, судећи по подацима из Ивковићеве грађе, инфинитив је био у повлачењу, али га је било још доста у испитиваном подручју, и то и краће и пуне форме, седамдесетих година XX века Пецо и Милановић налазе мање потврда него Ивковић, опет обе форме, а почетком XXI ми нисмо пронашли ни један пример инфинитива, без обзира на утицај школе и средстава јавног информисања.

Цитирана литѣраиѣура

- ИВИЋ, Павле. *Дијалектѡлогија срйскохрвайског језика. Увод и шйѡкавско наречје*. Нови Сад: Матица српска, 1985, 215 стр. + дијалектолошка карта штокавског наречја.
- ПЕЦО, Асим и Бранислав МИЛАНОВИЋ. „Ресавски говор.“ *Срйски дијалектѡлошки зборник XVII*, 1968: 241–366 + карта Ресаве.
- РСАНУ: *Речник срйскохрвайског књижевног и народног језика*. Београд: САНУ и Институт за српски језик, 1959–2010, књ. I–XVIII.

Резюме

Рада Стийович

РАСШИРЕНИЕ АНАЛИТИЗМА В ГОВОРЕ НАС.П. ГОРНЯ-РЕСАВА
(НА ПРИМЕРЕ СТАТУСА ИНФИНИТИВА)

В работе на основании анализа рукописи М. Ивковича, посвященной говору нас.п. Горня-Ресава (1911), монографии «Ресавский говор» А. Пецо и Б. Милановича (1968), а также материалов, записанных автором статьи в 2012 году в нас.п. Горня-Ресава, рассматриваются факты расширения употребления конструкции с *да*, вытеснившей инфинитив, который, по данным Ивковича, сто лет назад употреблялся «еще достаточно», в то время как в семидесятые годы XX века, по данным Б. Милановича и А. Пецо, — «в достаточно незначительной степени», и, наконец, сегодня, согласно нашим данным, инфинитив в говоре нас.п. Горня-Ресава полностью утрачен. Он заменяется конструкцией с *да* (*он ће да седи, мѡже д-йде*) или только спрягаемыми формами настоящего времени без частицы *да* (*не смѣ рѣкне „нѣћу“, ми ће(мо) дѡћемо*).

Ключевые слова: говор нас.п. Горня-Ресава, косовско-ресавский диалект, конструкция с *да*, инфинитив, аналитизм.